

AZERBAYCANLI ŞAİR NEBİ HAZRİ’NİN ŞİİRLERİNDE SLOGAN VE KONUŞMA DİLİ¹

Mitat DURMUŞ**

Özet

Bu çalışmada, Azerbaycanlı şair Nebi Hazri’nin şiirleri ‘slogan ve konuşma dili’ bağlamında irdelenmiş, şiirlerinin yayımlandığı yıllar ile bu yıllardaki sosyal ve siyasî oluşumun şiir metinlerine nasıl yansıdığı incelenmiştir. Şairin yaşamı ile ilgili kısa bir anımsatmada bulunularak, şiirleri temel ölçüt kabul edilmiş ve metinden hareketle ‘slogan ve konuşma dili’nin şiire yansımaları üzerinde durulmuştur.

1 ‘Kısa ve çarpıcı propaganda sözü’ (**Türkçe Sözlük**) anlamına gelen “slogan” sözcüğü-nü, sözlük anlamının dışında, ancak sözlük anlamını da kapsayacak bir içerikle ele aldık. Özellikle Sovyetler Birliğinden ayrılmış Türk Cumhuriyetlerinin şair ve yazarları ile yapıtları arasındaki siyasal örüntü ve bu örüntüde dönem siyasî erkinin yaptırım gücü -Nebi Hazri’nin şiirlerinden hareketle- irdelenmiştir. ‘Slogan’ ile ‘konuşma dili’ arasındaki ilişkinin, edebî metne yansımaları, metne neler kazandırır sorusunun karşılıkları ile Azerbaycan edebiyatında bunun görünümleri üzerinde durulmuştur.

** Dr., Kafkas Üniversitesi Fen- Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan şiiri, Nebi Hazri, poema, slogan, edebî metinde siyasal söylem.

Abstract

This study investigates the poem of Azerbaijani poet, Nebi Hazri, with regard to "slogan and spoken language". Moreover, it also examines the years in which the poems were reflected in his poetry. Having given a brief information about the poet's life, the study focuses closely on Hazri's poems and strives to illuminate in what way they represent "slogan and spoken language" in poetry.

Key Words: Azerbaijani poetry, Nebi Hazri, slogan, political expression in literary texts.

Kuzey Azerbaycan Türk Cumhuriyeti'nin başkenti Bakû yakınlarındaki Hırdalan köyünde, 12 Aralık 1924'de, çiftçi bir anne ve babadan dünyaya gelen Nebi Elekberoğlu Babayev, Azerbaycan edebiyatında önemli bir edebî şahsiyettir. Babası, Elekber (-, 1930) çiftçilikle uğraşan fakir bir köylüdür. Annesi Perihanım (1881-1968) ise ev hanımıdır.

Köyde yetişen ve köye karşı büyük bir sevgi duyan şair, altı yaşına geldiğinde babasını kaybeder. Bu yaştan itibaren, ailenin sorumluluğu da üzerine yüklenen Nebi Babayev, Hırdalan'da 1930 yılında 92 Nömreli (Numaralı) okula kaydolar. Babası Elekber, medrese eğitimi görmüş, yalnız Arap Alfabeti ile okuyup yazabilen, hayatta eşine ve toprağa son derece bağlı kalmanın gayretlerini göstermiş bir insandır. Aynı ruh hâlinin şaire de yansıdığını görürüz. Nitekim babasının ölümünü anlatan şu dizeler, bu yargımızı doğrular niteliktedir:

"Ata! Deyirler ki, benzeyir dağa!
Ataya dağ deyim! Ata dağımıdır!
Ata! Atam kimi ata olmağa
Göresen gudretim çatacağ mıdır?"
(Sumgayıt Sehifeleri, s. 17)

Babasının ölümünden sonra çiftçilikle uğraşmaya başlayan Nebi Hazri, 1940 yılında okulunun bitmesi ile birlikte köydeki kolhozlarda (Sovyet sisteminde ziraî üretim kooperatifi) çalışmaya başlar. Uzun bir süre köyde kalan Nebi Hazri, hayatının belki de en sıkıntılı dönemlerini burada yaşar. Daha sonraları yazmış olduğu bir yazısında bu köy yollarını, hayatın çetin yolları, "yohuş" yolları (Hazri 1964) olarak değerlendirir.

Kolhozlarda çalıştığı süre içerisinde öğrenimine devam etmek istemesi ve poetik arayışlara yönelmesi onu devamlı rahatsız eder. Bir an önce bu sıkıntılardan kurtulmak, Hırdalan'dan ayrılıp yüksek öğrenimini yapabilece-

ği bir yere gitmek ister; fakat, II. Dünya Savaşı'nın en şiddetli yaşandığı bir zamanda Rusya tarafından 1942 yılında askere çağrılan Nebi Hazri, Sovyet ordu saflarında yer alır ve bu isteklerine perde çekmek zorunda kalır. Fakat askeriyede hastalanan Nebi Hazri, fazla bir zaman geçmeden 1943 yılında terhis edilir. Asker dönüşünde hemen Bakû şehrine gider ve burada çıkmakta olan "Kommunist" gazetesinde korrektor (muhabir) olarak çalışır. Kısa bir müddet sonra "Azerbaycan Radyosu"nda spiker olarak görev alır. 1945 yılına kadar burada çalışan Nebi Hazri, 1945 yılında yine Bakû'de çıkmakta olan "Vatan Uğrunda" jurnalında (dergisinde) edebî işçi olarak çalışır. Bu yıllardan başlayarak genç şair, edebiyat ve özellikle şiir âlemine daha cesaretle girmeye başlar. Yine bu yıllarda (1945) Sovyet Sosyalist Respublikası (SSR) Yazıcılar İttifakına Üzvi (Üye) kabul edilir. 1947 yılında Jdanov adına Leningrad Devlet Üniversitesi'ne kaydolar. Fakat burada iki yıl okuduktan sonra çoktandır özlemine çektiği, Moskova'daki Maksim Gorki Adına Dünya Edebiyatı Enstitüsü'ne girer. Böylelikle edebiyatın geniş meydanına atılmış olur. Aynı üniversitede Dağıstan'ın büyük şairlerinden Resul Hamzetov ve yine Sovyet edebiyatına damgasını vurmuş Yegor İsayev de okumaktadır. Dağıstanlı şair Resul Hamzetov, o günleri şu cümlelerle anlatır:

"Biz onunla birlikte Maksim Gorki Adına Edebiyat İstitutunun talebisi olmuşug. O vahut Nebi boylu-buhunlu, yaraşığlı genç şair idi; onun teze sesi, teravetli poeziyası umumi senet nehrimize govuşan yeni bir çeşme, yeni bir ahun kimi (gibi) ele o zamandan şe'r heveskarlarının diggetini celb etmeye başlamışdı.

Yahşı yadımdadır, bir defe Nebi ile birlikte Moskova'da telebe olarken hem onun (bele hesab ederdim ki) hem de benim müellimim, veteranimizin evezsiz oğlu, Azerbaycan Sovyet poeziyasının övladı ve atası Samed Vurgun'un görüşüne getmişdik. Bizi bir yerde gören Vurgun özüne mahsus merdanelik ve ali cenablığıla mene dedi: "Yahşı şairle, yahşı insanla dostluğ edirsən, Resul". Men çoh şadam ki, bizim bu güzel dostluğumuz indi de davam etmektedir. Hayatımda ele hallar olub ki, özüme dost sandığım adamların çohu meni me'yus edib, feğət Nebi'nin ne şahsiyyetinde, ne de poeziyasında Haç vaht ümidsizliye uğramamışam!" (Hamzetov 1984: 5)

Nebi Hazri'nin, Maksim Gorki Üniversitesindeki arkadaşları ve hocaları ile sık sık tekrarlanan edebi-bedîi meclislerde bulunmuş olması onun sanatkarlık vadisinde olgunlaşmasına vesile olmuştur.

Şair, üniversitede okurken *Çiçeklenen Arzular* isimli ilk şiir kitabını 1950 yılında yayımlar. Eser hem üniversite çevresinde hem de dönemin siyasetçileri tarafından büyük ilgiyle karşılanır. Kitabın ilk bölümü "Kommunizm Teraneleri" ve ilk şiir metninin ismi Moskova'ya ithâfen "Paytahtın Seheri" ismini taşır. Daha çok siyasî endişelerle kaleme alınmıştır.

1952 yılında üniversiteden mezun olan Nebi Hazri, "Azerbaycan SSR Yazıcılar İttifakı"nda edebi işçi olarak çalışır. Bundan bir yıl önce ise *Sulh Eskeri* (1951) adlı eserini yayımlar. Edebiyat dünyasındaki bu hızlı ilerleyişi, onu daha geniş poetik ve estetik arayışlara sevk eder ve ilk defa epik türe başvurarak 'öykü-şiir' türü olarak adlandırabileceğimiz *Temiz Ürek* (1955) poemasını³ yazar. Nebi Hazri'nin epik türe yönelişini gerek eserlerin isimleri ve gerekse içeriği bakımından değerlendirdiğimizde bu yönelişin rastlantı olmadığını görürüz. Bu durum, Rüstem Ezizov'un ifadesi ile: "*Epik janra (türe) mürecat Nebi Hazri yaradıcılığında tesadüfi deyil, onun yaradıcılığının mahiyetinden doğan ve dövrün teleblerinden ileri gelen ganuna uygun bir hal idi.*" (Ezizov 1980: 17) Dönemin siyasî yönlendirmeleri şairin hayatına ve şiirine yön verir özelliktedir. Resul Hamzetov bunu şu cümlelerle anlatır: "*Nebi'nin özünün ve poeziyasının taleyi onun veteninin, helginin, neslinin taleyi ile üzvi suretde bağlıdır.*" (Ezizov 1980: 5)

1957 yılına kadar Azerbaycan SSR Yazıcılar İttifakı'nda yaklaşık beş yıl çalışan Nebi Babayev, daha sonra *Edebiyat ve İnceneset* gazetesinde çalışmaya başlar. Bu dönemde yazdığı şiirleri lirizm içeriklidir. 1958 yılına kadar *Edebiyat ve İnceneset* gazetesinde çalışan şair, bu dönem içinde çıkardığı eserlerinde Nebi Babayev ismini kullanır. 1958'den sonraki çıkardığı eserlerinde ise, Nebi Hazri ismini kullanmaya başlar. "Hazri" sözcüğü, anlamsal çağrışımlarından dolayı özellikle seçilmiştir. Hazri sözcüğü, birincil anlamda bir rüzgâr türünün adıdır. Bu rüzgâr, Azerbaycan Türkleri tarafından, odlar diyarına serinlik getiren kuzey rüzgârı olarak değerlendirilir. Coğrafi terim olarak ise, Apşeron yarımadasında, kuzeyden esen şiddetli rüzgâr olarak bilinir. (Altaylı 1994: 640) Nebi Hazri ile yakın dost olan Ehmed Cemil bunu şöyle anlatır:

"1958-ci ilde Hazri tehellüsünü (mahlasını) götürən şair sonralar şe'rlerini Nebi Hazri imzası ile neşr etməyə başlamışdır. Hazri Azerbaycanlıların anlayışında gızmar (yakıcı) güneşli odlar diyarına serinlik getirib, boğananağ (bunaltıcı) havanı temizləyən güclü şimal küleyidir (rüzgârı). Mene ele gelir ki, bu ad, şairin yaradıcılığ meylini, dahili heyecan ve duyularını obrazlı (açıkça) ifade eden en düzgün addır. O, şe'rimize teze bir külek (rüzgâr) kimi esib geldi ve özü ile teze neğmeler getirdi." (Cemil 1973: 93)

Yine aynı konuda Nebi Hazri'nin Maksim Gorki üniversitesinden arkadaşı olan Yegor İsayev: "*Nebi Hazri öz adındaki Hazri sözüne sadığdır.*" (İsayev (1984: 4) diyerek şairin ismindeki ikincil (secondary meaning) anlama dikkatimizi çekmişlerdir. Bu ismin Nebi Babayev tarafından özellikle seçil-

3 Poema hakkında geniş bilgi için bkz.: Durmuş, 2002

diğini söyleyebiliriz. Hazar Denizi'ne Apşeron Yarımadasına ve Hazri rüzgarına ithâfen yazdığı şiirleri bu ismi, şairin beğenip, çağrışım değerlerini de düşünerek özellikle seçtiğini belirlemeliyiz ki, bu sözcüğün dahi yazımızla ilgili anlam içerdiği belirtmeliyiz.. “Yakıcı rüzgar”ın anlamsal çağrışımlarından dolayı Hazri sözcüğündeki “H” sesinin de özellikle şair tarafından hırıltılı “H” ile yazıldığını belirtmiş olalım.

Nebi Hazri, gazeteden ayrıldıktan sonra 1958’de “Azerbaycan SSR Yazı-
cılar İttifakı Kâtibi” olarak göreve başlar. Yaklaşık yedi yıl bu görevde kalan şair, 1965 yılında “Azerbaycan SSR Nazirler Sovetinin Radyo ve Televiziyaya Verilişleri Komitesinin Baş Yardımcısı” olur.

1971 yılında “Azerbaycan SSR Medeniyet Nazirinin Muavini” olarak tayin edilir. Bu dönem içinde yurt dışı gezilerinin büyük hız kazandığını görmekteyiz. Diğer görevlerinde de yurtdışı gezilerde bulunan Nebi Hazri, özellikle Kültür Bakanlığı Yardımcılığında Ortadoğu ve Avrupa ülkelerine müteaddit defalar gitmiştir. Yurt dışı ülkelerde bulunan Azerbaycanlı Türklerin sıkıntılarıyla ilgilenen, onları yurtlarına (kendi ifadesi ile) “doğma vetene” dönmeye ikna etmek için gayret gösteren şair, özellikle Almanya’ya iş bulmak düşüncesi ile giden Azerbaycanlı Türk gençlerini vatana dönmeleri için ikna eder. Vatan ve gurbet temalarını Azerbaycan sahası Türk edebiyatında sıkça görmekteyiz. (Akpınar 1994: 175-197) Bunun görünen iki sebebi vardır. Biri-
si işsizlik, diğeri dönemin siyasî baskısı. Bu siyasî yönlendirmeler o kadar ke-
sif bir şekilde uygulamaya konulmuştur ki, ya gurbet hayatına ya da dönemin siyasî uygulamasına evet demek zorunda kalınmıştır. Dönemin siyasî çevresi ile iyi ilişkiler içinde olan Nebi Hazri dahi, bu acı gerçeği, sanat dili ile anlatır. O hiçbir zaman (Sovyetler Birliği’nin dağılması hariç) döneminden habersiz şiir yazmanın mutluluğunu yaşayamamıştır:

“Meger ömür sürer mi
Ürek candan hebersiz?!
Men esrimden heberdar...
Esrim menden hebedar...
Bir mısra da yazmadım
Men zamandan hebersiz.”

(Seçilmiş Eserler 4 Ciltde, 2. C. , s. 348)

Şairin, Kültür Bakanlığı Yardımcılığı görevi 1974 yılında biter. Bu tarihten sonra "Azerbaycan'ın Harici Ölkelerle Dostlug ve Medeni Elege Cemiyeti Rey'aset Heyetinin Başkanı" olarak görev alır. Halen aynı görevde bulunan şair, bu görevinin yanı sıra Azerbaycan Sovyet Elmi Redaksiya şurasının (1976), SSR Yazımcılar İttifakı İdare Heyetinin Üyesi (1981) SSRİ-nin Harici

Ölkelerle Medeni Eleğe ve Dostlug Cemiyeti Şurasının Üyesi gibi sosyal kurum ve kuruluşlarda da görev almıştır. Ayrıca "Azerbaycan SSR Âli Sovetinin Deputatı" (milletvekili), 1985 yılında da Azerbaycan Kominist Partisi'nin 31. Kurultayında Merkez Komitesinin (M.K) üyesi seçilmiştir.

Nebi Hazri'nin şiirleri ile hayatı arasında yakın ilgiler bulunduğundan önemli bazı bilgileri vermekle yetindik.

Çiçeklenen Arzular isimli ilk şiir kitabıyla sosyalist felsefe dünyasına merhaba diyen şair Nebi Hazri'nin bu kitabında yer alan otuz beş şiirden birkaç tanesi dışındaki bütün şiirleri sosyalist söylemlerle dile getirilmiştir. Sadece şiirlerin ismi dahi anılmış olsa bu söylemlerin şiir metni içinde ne kadar geniş bir alanı kapsadığı ortaya çıkacaktır. Üç bölüm hâlinde düzenlenen kitabın ilk bölümü "Kommunizm Teraneleri" adıyla başlar. Bu bölümde yer alan on bir (11) şiirin içeriğine inmeden sadece şiir başlıklarında dahi slogan dil özellikleri görebiliriz: "Paytahtın Seheri", "Menim Kendim (Köyüm)", "Mübariz Nağmekar", "Rus Üreyi", "Ağcagayınlar Arasında", "Moskva", "Bizim Elin Tütünü", "Dostun Tebriki", "Gertsen'in Evinde", "Veten ve Ana", "Gel, Ey Sentyabr" gibi. İkinci bölüm "Zefer Bizimdir" ismiyle başlar. Bu bölümde yer alan on iki şiirden yaklaşık dört tanesi sosyalist söylemlerin dışındadır. Diğerleri ise, şiir başlıklarında verilmeyen fakat içeriğinde yığınların anlayacağı bir söylem tarzının benimsendiğini gösterir. Sık sık başvurulan hitap cümleleri, ikinci tekil şahıs emir kipleri ve sert sessizlerin organize halde dizelere serpiştirilmesi, şiir dilini kitle hitap dili durumuna getirmiştir.

"Çıkmamışdır hatirinden gencin o günden beri

"Get *bu kitab uğrunda get*, sen ireli" sözleri..."

(...)

Al kitabı bayrag kimi galdırmışam göye men.

(Çiçeklenen Arzular, s. 26)

"-Bu er bizim olacadır"

(Çiçeklenen Arzular, s. 27)

"*Kitap*" sözcüğü birincil (denotative/ başat/ tekil) anlamda, bildiğimiz kitap olarak değil, şiir dilinin olanaklarından yararlanılarak çağrışım gücü kazandırılmış ve ikincil (conotative/ secondary meaning / çağrışımsal) anlamda kullanılarak, şairin gerçek mitinin okuyucuya sunulması sağlamıştır. *Kitap* sözcüğünün ikincil anlam kazanmasına *bayrak* ibaresi yardımcı olmuştur. Bayrak gibi, yükseltilecek değer haline getirilen *kitap*, dönemin siyasî istekleridir. Bu istekler genellikle, kapitalizmin dayatması sonucu ortaya çıkan, burjuvazi toplumlarında görülen model yaratma ve bu modelin sanat eserine kaynaklık etmesini sağlayan "kiç estetiği"nin bir yansıması gibidir. (Kahra-

man 1991) Uğruna ileri gidilmesi istenen *kitap, al* sözcüğü ile *bayrak* sözcüğü arasına yerleştirilip, okunması gerekenden çok tutulması gereken değer (yol, yöntem, hayata bakış...) olarak verilir.

Alman-Rus savaşını anlatan “Ham Hayal” isimli şiirinde Almanların Rusları yenmesini bir hayal (ütopya) olarak değerlendirirken, şiirinin sonunu şu sert üslûpla bitirir:

“Min bir ümid içindeken
Bu gatil de düşür dara.
Yuvarlanır torpaglara
Teyyareni alov gapır
Alman burda mesken deyil,
Özüne bir mezar tapır.”

(Çiçeklenen Arzular, s. 28)

Aynı zamanda içerik ile kullanılan sözcükler arasında önemli bir bağlantı kurulmuştur. Rusya’ya karşı duyulan sevgi anlatılırken bu bölgenin coğrafi isimleri özellikle dile getirilir. Stalin, Lenin ve komünist Rus gençleri anlatılırken seçilen “*gızıl*”, “*parlag*”, “*merd*”, “*emek*”, “*guvvet*”, “*güç*”, “*edalet*”... gibi sözcük kadrosu şiir kahramanlarının ve şairin psikolojik yönünü ortaya çıkarır. Tercihlerin şahsiyeti yansıtan yönü bu bakımdan kendini göstermiş olur ki, Nebi Hazri bu dönem içinde Komünist Partisi ile sık ilişkiler içindedir ve bunlar şiir diline yansır:

“Sevirem, sevirem, sevirem gelben
Men rus üreyinin yaz semasını.
Onun güdretini, onun eşgini,
Onun tufanını, onun gasırgasını.”

(Çiçeklenen Arzular, s. 10)

Tufan, kasırğa, aşk, kudret, sema, yürek... gibi anlam çağrışımları geniş alanlara yayılan (The Expansive Imagery) sözcüklerinin Rus sözcüğü ile birlikte kullanılması ve bir metin içinde bir birini destekler hâle getirilmesi, şiirin ilk dizesinde vurgulanan “*sevirem*” ifadesinin daha da güçlenmesine imkan tanır. Zaten üslûp da, Mehmet Kaplan’ın ifadesi ile, “kelimelerin bir bütün hâlinde organizasyonudur.” (Kaplan 1983: 204)

Nebi Hazri'nin bu ilk kitabında, daha çok, üzerinde durduğu komünizm söylemleri dikkati çeker. Proleter sınıfın idealize edilişi, şiir dilinin bunların hizmetine sunulması, faşizmin yer yer hicvedilmesi, Almanya'ya karşı gerek II. Dünya Savaşı sebebi ile, gerekse faşizmin uygulanma sahası olması dolayısıyla takınılan tavır, ezilmiş halkların özgürlüğü, üretime katılan insanın

yüceltilmesi, Lenin'e, Stalin'e övgüler, Komünizm Partisi'ne sadakat,... gibi özellikler üzerine kurulan şiir dili, Rus dilinin benimsenmesine kadar gider. Öyle ki şair, şiir başlığının hemen altına V. Mayakovski'nin Rusça şiir dizelerini alarak giriş yapar. Örneğin 1949 yılında yazdığı "Mübariz Nağmekar" isimli şiirinde zenci şarkıcı Pol Robson'ın Amerikalı faşistler tarafından öldürülmesini lanetlerken, Pol Robson'ın Rus dili ile şarkı söylediğinde dünyanın en bahtiyar insanı olduğunu belirtir:

"O gülür, sevinir, baş eyir bir an
O bugün ohuyur Sovet dilinde.
Neşeden köksüne dar gelir cahan,
Ne zaman ohusa o rus dilinde."

(Çiçeklenen Arzular, s. 8)

Yine aynı şiirinde:

"Ve türkü

ve şiir

bu bombadır

ve bayrak

ve şarkıcının sesi

yükseltir

proleterayı".⁴

anlamına gelen V. Mayakovski'nin şu dizelerini şiirinin baş kısmına koyarak Rus diline duyduğu ilgiyi ve komünizm söylemlerini dile getirmiş olur:

"İ pesnya

i stix-

eto bomba

i znamya

İ golos pevtsa

podimoet

klass!"

(Çiçeklenen Arzular, s. 8)

4 Rusça metinlerin çevirisini, 1996 yılında Kafkas Üniversitesi Fen -Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde görevli olan Öğretim Üyesi Prof. Dr. Alisa Şükürlü yapmıştır.

Şairin bir başka eseri olan "Sumgayıt Sehifeleri" isimli poemasında Rus diline karşı duyulan ilgi daha da genişler ve şair bütün dillerin anahtarı olarak Rus dilini görür:

"Sabir denizdir ki, yohdur sahili,
Çatacağ neğmesi en uzağ ele.
Dillerin açarı büyük rus dili
Sabir'i Sabir tek görmeyib hele."

(Sumgayıt Sehifeleri, s. 44)

Nebi Hazri'nin sanat hayatında böylesi bir çizginin görülmesi, dönemin sanata dahi müdahale eden baskılı yönetimi, şairin kendini Sovyet edebiyatına kabul ettirme endişeleri, Maksim Gorki Üniversitesi'ndeyken Rus hocalarından aldığı "İncesenet" dersleri ve bu dönem içerisinde sanatın ve edebiyatın komünist partisinin güdümünde olması ile açıklanabilir. Şairin 1963 yılında yazdığı "Helgilik, Partiyalılık, Senet, Edebiyyatımızın Meheng Daşdır" isimli makalesi gerek ismi dolayısıyla gerekse yazının ilerleyen bölümlerinde, şairin, vurguladığı: "*Sovet inceseneti, sovet edebiyatı partiyalı senet ve edebiyattır*" (Hazri 1963: 5) ifadesinden de anlaşılacağı üzere sanat, komünist partisinin güdümündedir. Aynı konu ile ilgili olarak Berna Moran'ın şu ifadeleri de son derece önemlidir:

"Stalin döneminde, parti sanat anlayışını kendi denetimi altında alma gereğini duymuştu. Stalin'in adamı Jdanov'un başı çektiği bu girişimin sonucu gerçekçilik diye adlandırılan bir sanat anlayışı saptanmış oldu. Rusya'da devletin resmi sanat görüşü sayılan toplumcu gerçekçilik 1930'larda ortaya çıkmış ve ana ilkeleri bilindiği gibi 1934'de toplanan Sovyet Yazarlar Birliği'nin Birinci Kongresi'nde saptanmıştı. Açılış konuşmasını Jdanov'un yaptığı kongrede M. Gorki, N. I. Buharin, Kral Radek gibi düşünür ve yazarlar konuşmuş, toplumcu gerçekçiliğin ne olduğu ve ne olmadığı üzerinde durmuş ve Sovyetlerdeki sanatçıların nasıl bir anlayış benimsemeleri gerektiğini açıklamışlardı." (Moran 199: 1/4)⁵

Sanatçıların nasıl bir anlayışı benimsemeleri gerektiğine Sovyet Yazarlar Birliği karar verir durumdayken, Nebi Hazri'nin üslûbundaki söylemlere şaşmamak lâzımdır. Berna Moran'ın birinci kongre ile ilgili olarak verdiği bu bilgilere Nebi Hazri'nin dördüncü kongre ile ilgili verdiği şu bilgileri eklememizin yerinde olacağı düşüncesindeyiz:

"Plenum (kongre) iştirakçuları edebiyatımızın garşısında duran mühim, ciddi vezifelerden danışdılar. Ayrı-ayrı şair ve yazıcıların so-

5 Bu konuyla ilgili olarak ayrıca şu kaynaklara da bakılabilir: Ferit Edgü, "20. Yüzyılın Sanatında Başkaldırı: Özgürlüğe Çağrı", **Milliyet Sanat**, S. 16, 15 Ocak 1981, s. 6-9; Ahmet Ada, "Şiir Slogan İlişkisi", **Yusufoçuk**, S. 18, Haziran 1980, s. 1/4

vet adamı adını lekeleyen hareketlerini keskin tengid ettiler. Plenum iştirakçuları mefkurede barışg, birbirine zıdd mefkurelerin yanaşı (yan yana) yaşaması kimi köküdüin yanlış, Marksizm-Leninizm'e yabancı olan "nezeriyyeni" sovet senet adamlarının, sovet halglarının gebul etmediyini söylediler." (Hazri 1963: 3)

Bütün bu bilgiler karşımıza, komünist partisinin sanatsal söylemlerini, Sovyet halklarının anlayacağı dille yazma zorunluluğunu çıkarır. Bu ise, şiirde slogan dilin gelişmesine yol açtığı gibi, dolaylı yollardan da şairi Rus dilini işleme zorunluluğuna iter. Ve karşımıza şiirin başlığından hemen sonra V. Mayakovski'nin Rusça dizelerine başvuran Nebi Hazri çıkmış olur. Fakat bu baskın sanat anlayışının Nebi Hazri'nin şiir dünyasında fazla uzun sürdüğünü söyleyemeyiz. Çünkü o, "dilini talihi ile milletin bahtını" (Hazri 1989: 237) bir gören sanatkârdır.

Azerbaycan'ı vatan olarak Kuzey ve Güney Azerbaycan bütünlüğü içinde gören şair, dil ve edebiyatın da böylesi bir bütünlük arz ettiğini ifade eder. Güney Azerbaycan'da İran şahlarının, bölge insanlarına ana dillerini unutturup Farsçayı yerleştirmeye çalışmaları Kuzey Azerbaycan'da ise, Bolşeviklerin Rusçayı yerleştirmeleri Azerbaycan Türkçesinin gölgede kalmasına yol açar. Dilin, millet hayatındaki önemini kavrayan sanatçılar ana dillerini estetik unsurların tümünü kullanarak işleyip, tepkilerini böylece dile getirirler. Sanatkârlara, Farsça ve Rusça yazmayınca kimsenin anlamayacağı telkin edilmeye çalışılmış, bilim adamlarına çalışmalarının kabul görmesi şartını bu diller ile eser vermeye bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle 1937 yılından sonra bu baskı daha da güçlenmiştir. Dilin, fertleri mensubiyet şuuru ile millete bağlaması, etkiye-tepki prensibi gereğince sanatçıları bu oluşumlar karşısında tavır almaya zorlamıştır. İşte Nebi Hazri'nin bu etkilenmeye karşı gösterdiği tepki, onu ana dili daha fazla işlemeye yönlendirir. Dildeki bütünlüğü şu dizelerinde anlatırken İran ve Rusya'nın dil politikalarını da irdelemiş olur:

"Hem yumşag, hem keskin, hem getiyem men,

İkiye bölünmüş bir git'eyem men.

Burda ölümü de

iki bölürler,

Haçan gurtulacag bu bela, haçan?

Menim dilimi de iki bölürler-

"Farsça yaz", "rusça yaz"- "anlasın" insan!"

(Gem Defteri, s. 36)

Nebi Hazri ikiye bölünmüş dil ile ikiye bölünmüş yüreği bir anar ve dil özgürlüğünün savaşımını verir:

"Edalet deyirem, esaret gelir,
-Nedir istediysin?
-Söz azadlığı
Her kese gerekdir öz azadlığı."

(Gem Defteri, s. 36)

Bir milletin bağımsızlığını o milletin dili ile doğrudan ilgili gören Nebi Hazri, dil konusundaki fikirlerini ifade ederken afişlere yazılacak derecede slogan dile yönelir:

"O halg azaddır ki,
dili azaddır!
Goy söz azadlığı
sözde olmasın."

(Torpag Sene And İçirem, s. 230)

veya:

"Kim halga-
Dilini
yasag eylese,
Onu dara çekib
asag dilinden."

(Nesiller-Esrler, s. 105)

S. Behlülü, 1973 yılında yazdığı "Elvan Şe'r Demeti" isimli makalesinde Nebi Hazri'nin şu cümlelerine yer verir ki, bu bizim üzerinde durduğumuz konu ile yakından ilgilidir: "*Nebi Hazri söze yüksek giymet verir, onu yerli yerinde işletmeyi bacarır ve öz senet yoldaşlarına da bunu meslehet görür. Söz haggında onun poetik genaeti beledir: "Eger söylemeli bir metlebin, hagg söziün varsa onu açığ-aşkar beyan et, doğru dilinle öz halgının üreyinden heber ver; yoh eger boş-boş danışacağsansa sussan yahşıdır, eks tegdirde hecil edersen (utanırsın)". (Behlülü 1973: 3)*

Fikrin açıkça ortaya konulması, şiir dilini, klasik şiirde olduğu gibi, az sözle çok şey anlatmaya götürür. Zaten Nebi Hazri'nin benimsediği poetik anlayış da bununla uyum hâlinindedir. 1968 yılında yazdığı "Senet Ebedi Narahtlıgıdır" isimli makalesinde Rus şairi Puşkin'in görüşlerine yer vererek

kendi poetikasını anlatır: "*Puşkin demişdir ki, şe'rde fikrin meydanı gen (geniş) sözün meydanı dar olmalıdır. Lakin biz be'zen tam eksini görürük. Sözüm meydanı lazımsız derecede genişlenir. Sözcülük çoğalanda ise fikirsizlik başlayır.*" (Hazri 1968a: 52)

Öte yandan şair, şiir sanatı içinde fikrin ne dereceye kadar yükseleceğini yahut fikrin şiir içinde nasıl işleneceğini de açıklar: "*Şe'rimizin ciddi noksanlarından birisi de nece deyerler, ne ağla, ne gelbe bir şey veren ritorik, uzun, yorucu şe'rlerin ürüyüb, artasıdır. Doğrudur, bu hal geniş yazıcı kitlesi arasında yayılmamıştır. Bele yazı "manerası" (davranış şekli) bir nece adamın tutduğu yoldur. Sabir demişdir ki, metlebi uzadan şair bilmelidir ki, bele şe'rlerdense, megele yazmaq daha namuslu iş olardı.*" (Hazri 1963: 7)

Şiiri fikre feda etmeyen şair, fikrin şiir içerisindeki yerini, meyve ile gelen gıdaya benzetir. Nebi Hazri, fikri ifade ediş tarzının son derece özenle seçilmesi gerektiğine inandığından dolayı, sözcükler ve dizeler üzerinde çok fazla durur. Böylece yepyeni benzetmeler, alışılmadık bağdaştırmalar, deyim aktarmaları, daha önce hiç kullanılmamış anlatım biçimleri, ses açısından değişik kuruluşlar, Nebi Hazri şiir dilinin iskeletini oluşturur. Şairimiz bu iskelet üzerine;

"Sensen ucalığım,
sensen gururum,
Menim ayrılığım,
görüşüm de sen.
Gecedен süzülen
ağappağ nurum,
Gündüzden boylanan
güneşim de sen.
Ay ana dilim!"

(Torpag Sene And İçirem, s. 231)

dediği, dilin güzelliklerini, anlatım olanaklarının genişliğini, sözcüklerin anlam giriftliğini... metinde kurmaya çalışır. Bunları gerçekleştirmek için somuttan soyuta, soyuttan somuta doğru sözcükleri evirip-çevirirken ışık, renk, ahenk... gibi şiir dili unsurlarını da başarıyla kullanır. "Fikrin ifade tarzı, onun idea saflığı ne geder büllur olursa, te'sir guvvesi de o geder artıg, içtimai faydası da o geder çoh olar." (Hazri 1963: 5) diyen şair, saf dil olarak gördüğü konuşma dilini, şiirinin ana unsuru yapar. Dil anlaşılır / anlamını kolay ileten metine dönüşürken estetik ölçüt asla göz ardı edilmez. Şunu hemen belirtmemiz gerekir ki, şiir dili, konuşma diline yaklaştığı / yaklaştırıldığı oranda

değer kazanmaz. Bu başlangıçta şiirin kuruluş mantığına ters düşer. Konuşma dilinin şiir dili seviyesine gerek anlam ve anlatım boyutlarıyla yükseltmesi metnin değer kazanmasına olanak tanır. Nebi Hazri, "Güneşin Bacısı", "Sumgayıt Sehifeleri", "İki Hezer", "İlk Görüş", "Dağlar Dağımdır Menim", "Menim Babam Bahan Dağlar", "Şehidler ve Şahidler"... gibi poemalarında konuşma (sohbet) dilinden bu estetik olumlamları göz önünde bulundurarak geniş ölçüde yararlanır:

"Bu gün şair dostum geldi Bakı'dan,
Görüşdük onunla güler, mehriban.
Açdı üreyini o ahşam,- dedi.
Men senden poema yazıram,- dedi.
Bahıb gülümsedi o, bir riggetle.
Mense üz tutarag dedim heyretle:
- A dostum, başına at tepib senin,
Yohsa, yeridir mi bele sözlerin?
Gızarmış toyug da geldi ortaya.
Oturduğ... vurduğ da...

Dedi: - Danış bir!

- Neden?

- Öz işinden.

- Di besdir, aya

Bişmiş toyuğun da gülmeyi geldi!"

(Sumgayıt Sehifeleri, s. 33)

Nebi Hazri, Vagıf'ın şiir dilinden övgüyle bahseden makalesinde onun konuşma diline (halk diline) gösterdiği önemi özellikle vurgular:

"Onun dili (Vagıf'ın) saf olduğu geder poetik, poetik olduğu geder obrazlı (canlı, açık, düzgün), obrazlı olduğu geder helgidir. Erab ve Fars dilinin hüküm sürdüğü dini ehkamların derin kök saldığı bir esrde, bele sade halg dilinde, söhbet dilince yazıb yaratmag, halg heyatını bütüin parlağlığı ile özünde eks ettirmek heğıgeten dahi senetkarlara layıg böyük ve heyret amiz bir keyfiyyetdir. (...) Vagıf poeziyası bir daha isbat edir ki, heyatda her şey sola birer, söne biler. Lakin, yer üzünde sönmez ve ölmez bir varlıg vardır ki, o da halg dilidir, söhbet dilidir." (Hazri 1968: b)

Düşünceler evrensel olmasına rağmen duyuş ve hissedişler milletlere aittir. Her millet, kendi dil diyalekti içinde hisseder. T. S. Eliot'un ifadesi ile: "Bir

ulusu başka uluslar gibi düşündürmek kolay olduğu hâlde, ona başka uluslar gibi hissetmeyi öğretmek olanaklı değildir." (Aksan 1993: 7) şiir ise her şeyden evvela bir hissedıştır. Bu bakımdan o, Melih Cevdet Anday'ın ifadesi ile: "*Tanımlamaktan vazgeçmektir. Tanım akıl işidir. Şiir akıl dışıdır.*" (Anday 1990: 9) ve dil, bir milletin kabuller dünyasının özeti olarak şiirin malzemesi olur. Bu malzeme ile vücut bulan şiir, yine T.S. Eliot'un ifadesiyle: "*Sanat dalları içinde en milli olanıdır.*" (Eliot 1990: 191) Bütün bunların bilincinde bir sanatkâr olarak kaşımıza çakan Nebi Hazri, kaynağını halktan alan ve bir mucize olarak gördüğü ana dilini, ipliğe inci dizercesine işler:

"Dil özü-
En büyük
mö'cüzedirse,
O alıb gücünü
doğma halgından.
Dostlar öz diline biganedirse
Ne umag yadların
soyugluğundan
Ay ana dilim!"

(Torpag Sene And İçirem, s. 233)

Nebi Hazri, 1988-1989 yılları arasında yazdığı *Kitablar ve Ezablar* isimli poemasını dokuz bölüm hâlinde sunar. Bu bölümlerden ikisi son derece önemlidir. "Dile İbadet", "Söze İbadet". Şair, bu bölümlerde ana dilinin kutsiyetini, dile olan sevdasını, sanatkârın "öz dilini" işleme zorunluluğunu, dil-toplum ilişkisini vermeye çalışır. Biz bu bölümlerden slogan ve konuşma diline örnek olacak şu dizeleri vermiş olalım:

"- Sabah ölecekse
eger ki, dilim
Ey tanrım,
Sen meni
bu günden öldür."

(Torpag Sene And İçirem, s. 230)

Kaynaklar

- AKPINAR, Yavuz (1994), *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- AKSAN, Doğan (1993), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, İstanbul: BE-TA Basım Yayım A.Ş.
- ALTAYLI, Seyfettin (1994) *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü II*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- ANDAY, Melih Cevdet (1990) “Ozan Esini Hak Eder”, *Cumhuriyet- Kitap*, 37
- BEHLÜLLÜ, S. (1973) “Elvan Şe’r Demeti”, *Bakû Akşam Gazeti*, 21 Noyabr
- CEMİL, Ehmed (1973) “Yeni Gelebeler Arzusu İle”, *Azerbaycan Kommunisti Gezetisi*, N0: 8
- DURMUŞ, Mitat (2002) “Bolşevik İhtilalinden Sonraki Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında Şiir ve Poema Türü”, *Türkoloji*, C. XV, S. 1, Ankara 2002, s. 261-267
- ELİOT, T. S. (1990) *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, (Çev. : Sevim Kantarcıoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- EZİZOV, Rüstem (1980) *Nebi Hazri'nin Poemaları*, Bakû: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Respublikası Nizami Adına Edebiyyat Enstitüsü Yayınları
- HAMZETOV, Resul (1984) “İnsan Gelbine Geden Yolu”, *Edebiyyat ve İncesenet Gezetisi*, 14 Dekabr
- HAZRİ, Nebi (1963) “Helgilik, Partiyahlıg Senet ve Edebiyyatın Meheng Daşdır”, *Azerbaycan Gençleri Gezetisi*, No: 5
- HAZRİ, Nebi (1964) “Salam Hırdalan Şeheri”, *Azerbaycan Gençleri Gezetisi*, 7 Noyabr
- HAZRİ, Nebi (1968/a) “ Senet Edebi Narahatlıgıdır”, *Ulduz*, No: 5
- HAZRİ, Nebi (1968/b) "Şairi Düşünirken", *Bakû Akşam Gazeti*, 22 Noyabr
- HAZRİ, Nebi (1989) *Torpağ Sene And İçirem*, Bakû: Yazıcı Neşriyat
- İSAYEV, Yegor (1984) “Böyük Mehebet Poeziyası”, *Edebiyyat ve İncesenet Gezetisi*, 14 Dekabr
- KAHRAMAN, Hasan Bülent (1991) “Kiç Olgusuna Estetik ve Sosyolojik Bir Bakış”, *Gösteri*, 127, Haziran
- KAPLAN, Mehmet (1983) *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- MORAN, Berna (1991) *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İstanbul: Cem Yayınevi (Bu konuyla ilgili olarak ayrıca şu kaynaklara da bakılabilir: Ferit Edgü (1981), “20. Yüzyılın Sanatında Başkaldırı: Özgürlüğe Çağrı”, *Milliyet Sanat*, 16, 15 Ocak, 6-9; Ahmet Ada (1980), “Şiir Slogan İlişkisi”, *Yusuçuk*, 18, Haziran, 1/4.
- TURAL, Sadık (1991) *Zamanın Elinden Tutmak*, Ankara: Ecdâd Yayınları
- TURAL, Sadık (1995) *Ömür Çınarından Yapraklar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları